

Syntaktická struktura komplexních predikátů v češtině*

VÁCLAVA KETTNEROVÁ

The syntactic structure of Czech complex predicates

ABSTRACT: In this paper, I describe the syntactic structure formation of Czech complex predicates with light verbs. I limit myself to a central type of Czech complex predicates, i.e. to the complex predicates composed of a light verb and a predicative noun expressed in the direct object. I demonstrate that in the deep syntactic structure, both the predicative noun and the light verb are characterized by their own valency complementations. In the deep structure, several nominal and verbal valency complementations are in coreference. I show that this coreference plays a crucial role in the distribution of valency complementations in the surface structure of complex predicates. Moreover, I introduce principles governing the surface structure formation of Czech complex predicates. On the basis of syntactically distinctive properties of complex predicates (the correspondence of the nominal ACTor with some of verbal complementations and the mapping of the semantic participant 'Causator' onto some of verbal complementations), I distinguish four types of complex predicates in Czech. Finally, I outline the open questions concerning the expression of the nominal ACTor and its coreference.

Key words: complex predicates, valency, syntactic structure, coreference of valency complementations

Klíčová slova: komplexní predikáty, valence, syntaktická struktura, koreference valenčních doplňení

1. Úvod

V této práci se zaměřuji na syntaktickou analýzu komplexních predikátů složených z predikativního jména a z tzv. funkčního slovesa (např. *mít právo*, *dát radu*, *dostat hlad* a *dělat někomu radost*). V české jazykovědě se pro dané jazykové jevy užívá označení analytický (Daneš – Grepl – Hlavsa, 1987), složený (Kolářová, 2010) nebo verbonominální predikát (Radimský, 2010) a pro jeho slovesnou část termíny funkční (Macháčková, 1979; Kolářová, 2010) nebo kategoriální sloveso (Radimský, 2010; Daneš – Grepl – Hlavsa, 1987). V anglosaské tradici se vžil termín *light verb*, zavedený Jespersenem (Jespersen et al., 1942), nebo *support verb* (Měl'čuk, 1996; Cinková, 2009). Tyto termíny akcentují různé aspekty slovesné části komplexního predikátu daného typu; ani jeden z nich však nevystihuje charakteristiku slovesa plně. Pro účely syntaktické analýzy by byl zřejmě nejvhodnější termín *support verb*, akcentující syntaktickou roli, kterou sloveso v rámci komplexního predikátu plní. Vzhledem k tomu, že tento termín nemá odpovídající český ekvivalent, volíme zde v návaznosti na Macháčkovou (1979) označení *funkční sloveso*.

Komplexní predikáty se (stejně jako idiomy) řadí mezi víceslovné výrazy. Zatímco dříve byla víceslovným výrazům v syntaktických teoriích věnována jen okrajová

* Tato práce shrnuje výsledky výzkumu, který byl podpořen z grantu GA ČR 15-09979S. Práce využívá jazykových zdrojů uložených a distribuovaných v rámci projektu MŠMT LINDAT-Clarín (LM2015071). Za cenné připomínky k textu děkuji především oběma recenzentům a rovněž Jarmile Panevové a Markétě Lopatkové.

pozornost, dnes se víceslovné výrazy ocitají v ohnisku zájmu (Sag et al., 2002). Jedním z hlavních důvodů je, že víceslovné výrazy činí značné obtíže jak nerodilým mluvčím, tak v současnosti rychle se rozvíjejícímu automatickému zpracování přirozených jazyků. Slovesné víceslovné výrazy, jako jsou komplexní predikáty, se pak těší zvláštní pozornosti, jelikož sloveso ze syntaktického hlediska tvoří centrum věty. V současnosti je proto v zahraniční jazykovědě věnováno značné úsilí vytvoření formalismu, který by explicitně popisoval syntaktickou strukturu věty s komplexními predikáty (Grimshaw – Mester, 1988; Butt, 1998; Alsina, 1997; Hinrichs – Kathol – Nakazawa, 1998; Alonso Ramos, 2007). Tyto formalismy řeší především otázku distribuce valenčních doplňků (argumentů) v syntaktické struktuře, jejíž popis je komplikován skutečností, že v případech komplexních predikátů se na utváření této struktury podílí jak funkční sloveso, tak predikativní jméno.

V české jazykovědě se syntaktickými rysy (vedle jiných aspektů) komplexních predikátů částečně zabývají Macháčková (1979), Radimský (2010) nebo Kolářová (2010). Ačkoli čeština jako jazyk vyjadřující syntaktické vztahy pomocí morfologických forem poskytuje dobré východisko pro studium distribuce valenčních doplňků ve větě s komplexním predikátem, žádná z těchto prací neposkytuje její explicitní popis. Cílem této práce je proto mezeru v teoretickém výzkumu týkající se syntaktické struktury českých komplexních predikátů vyplnit. Na základě korpusového materiálu ukazují, že distribuce valenčních doplňků funkčního slovesa a predikativního jména v syntaktické struktuře věty s komplexním predikátem není nahodilá, ale že jde o pravidelný proces, který je možné popsat explicitními pravidly. Vzhledem k šíři problematiky se zde zaměřuji na centrální typ českých komplexních predikátů s funkčním slovesem, tedy na predikáty, u nichž predikátové jméno obsazuje v aktivní konstrukci pozici přímého objektu.¹

Nejprve uvedu stručný popis syntaktické struktury věty s komplexními predikáty v zahraniční a české literatuře (odd. 2). Poté představím valenční teorii funkčního generativního popisu, ze které budu při syntaktické analýze komplexních predikátů vycházet (odd. 3). Dále podám definiční charakteristiku českých komplexních predikátů (odd. 4). Teprve poté se soustředím na hlavní téma této práce, a to na popis hloubkověsyntaktické (odd. 5) a povrchověsyntaktické struktury věty s českými komplexními predikáty (odd. 6). Dále nabídnu třídění komplexních predikátů na základě jejich syntaktických rysů (odd. 7). V závěru zmíním otevřené otázky týkající se komplexních predikátů (odd. 8).

2. Popis syntaktických rysů komplexních predikátů v zahraniční a české jazykovědě

Napříč jazykovými teoriemi panuje shoda, že funkční sloveso, tvořící s predikativním jménem komplexní predikát, nevykazuje individuální lexikálněsémantické rysy,

¹ Predikativní jméno může obsazovat i další povrchověsyntaktické pozice: subjekt (např. *zaplavila ho touha*), nepřímý objekt realizovaný genitivem (např. *dojít újmy*), dativem (např. *podrobit zkoumání*), instrumentálem (např. *zahrnout výčítkami*) nebo předložkovou skupinou (např. *přijít s návrhem*, *dát se do běhu*, *uvést v život*).

že je desémantizováno.² Desémantizace funkčních sloves je v závislosti na teoretickém východisku reflektována různě. Srov. např. předpoklad modelu $\text{mysl} \Leftrightarrow \text{text}$, že funkční slovesa nemají sémantické aktanty (Alonso Ramos, 2007; Mel'čuk, 1996), s předpokladem generativní teorie řízení a vázání, že tato slovesa neudělují theta role (Grimshaw – Mester, 1988). Klíčovou otázkou při popisu komplexních predikátů tak zůstává sémantický status valenčních doplňení funkčního slovesa.

V zásadě lze identifikovat dva základní přístupy k této otázce. (i) Valenční doplňení nese pouze predikativní jméno, funkční sloveso nemá žádná vlastní valenční doplňení. Některá, příp. všechna valenční doplňení z valenčního rámce predikativního jména jsou „přenesena“ do rámce funkčního slovesa; tato doplňení jsou již jménem sémanticky specifikována, viz tzv. přenos argumentů (*argument transfer*) u Grimshawové a Mestera (1988), podobně též u Cattella (1984). (ii) Jak predikativní jméno, tak funkční sloveso mají vlastní valenční doplňení; valenční struktura komplexních predikátů tak sestává jak z valenčních doplňení slovesa, tak z doplňení jména. Funkční sloveso však vyžaduje koreferenci některých členů svého valenčního rámce s valenčními doplňeními predikativního jména. Z koreference těchto doplňení pak vyplývá, že ta valenční doplňení funkčního slovesa, která koreferují s doplňeními predikativního jména, jsou s nimi referenčně identická (referují ke stejným sémantickým participantům), viz argumentovou fúzi u Buttové (1997, 1998), argumentovou kompozici u Alsiny (1997) a v publikaci Hinrichse, Kathola a Nakazawaové (1998), koindexaci u Bakera a Harveyho (2010), podobně též u Alonsové Ramosové (2007).³ Na základě uvedených mechanismů pak lze vyvodit i uplatnění valenčních doplňení v povrchověsyntaktické struktuře věty s komplexním predikátem.

Pro češtinu podobný mechanismus dosud formulován nebyl. Sice neformální, ale poměrně výstižnou charakteristiku distribuce valenčních doplňení v syntaktické struktuře věty s českými komplexními predikáty najdeme u Macháčkové (1983, s. 136): „[...] vyjádření a uspořádání participantů⁴ [je] především záležitostí funkčního slovesa; nemá-li sloveso jinou valenci než s abstraktním substantivem, je realizace dalších participantů záležitostí valence substantiva [...]“

3. Valenční teorie funkčního generativního popisu

Ještě před samotným syntaktickým rozbohem považuji za náležité uvést metodologické principy, které při analýze uplatňuji. Při popisu komplexních predikátů zde

² Desémantizace funkčních sloves je považována za příznak jejich gramatikalizace (Hopper – Traugott, 2003). Tato slovesa jsou v rámci gramatikalizačního kontinua umístěna mezi plnovýznamová a pomocná slovesa: plnovýznamová slovesa > (funkční slovesa) > pomocná slovesa > klitikum > afix. Tato interpretace není přijímána bez výhrad. Např. podle Buttové (2010, s. 69) funkční slovesa do procesu gramatikalizace vůbec nevstupují. Podobně uzavírá svou analýzu funkčních sloves v angličtině i Traugottová (1999), která tvrdí, že okruh funkčních sloves užívaných v angličtině je z diachronní perspektivy stabilní a nevykazuje známky gramatikalizace.

³ V terminologii autorů jde obvykle o argumentovou strukturu.

⁴ Participanty se zde vztahují k sémantické struktuře věty, a představují tak obdobu sémantických aktantů (viz výše Alonso Ramos, 2007).

důsledně rozlišují (i) mezi sémantickými participanty, náležejícími plánu obsahu, (ii) mezi valenčními doplněními jako jednotkami roviny jazykového významu, tj. roviny hloubkové syntaxe (valenční doplnění označují pomocí funktořů, jako je konatel (ACT), adresát (ADDR), patiens (PAT), původ (ORIG) apod.), a (iii) mezi větnými členy jakožto jednotkami roviny povrchověsyntaktické.⁵ Dané rozlišení mi umožňuje sledovat korespondenci mezi plánem obsahu a jazykového významu ve vztahu k povrchověsyntaktické struktuře komplexních predikátů.

Sémantické participanty zde označuji pomocí intuitivně vymezených sémantických rolí. Zatímco elementy nižších jazykových rovin jsou více či méně spolehlivě vymezeny, pro plán obsahu dosud uspokojivý metajazyk neexistuje. Ač jsem si vědoma nedostatků popisu sémantických participantů pomocí sémantických rolí, pro účely analýzy syntaktické struktury vět s komplexními predikáty daného typu lze pokládat takový popis za dostačující.

Při popisu valence, a to jak slovesné, tak jmenné vycházím z valenční teorie funkčního generativního popisu (FGP) (viz zejména Panevová, 1980, 1994; k valenci jména především Panevová, 2000, 2002, a Kolářová, 2010; stručné shrnutí viz Panevová et al., 2014, s. 90–96).

Popis valence sloves se v teoretickém rámci FGP řídí testovatelnými kritérii (Panevová, 1980). Teoretická adekvátnost tohoto popisu byla ověřena na širokém empirickém materiálu při anotaci Pražského závislostního korpusu (PDT)⁶ a tvorbě valenčních slovníků, a to zejména VALLEXu⁷ (Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová, 2008) a PDT-VALLEXu (Urešová, 2011).⁸ Valence jmen byla v rámci FGP rozpracována především v souvislosti s anotacemi PDT. Ačkoli stanovení valenčních rámců jmen dosud provází řada otevřených otázek, anotace velkého množství dat již v této fázi potvrzuje některé teoretické závěry. Rámce deverbativních jmen jsou stanoveny na základě základového slovesa: Deverbativní jména odvozená syntaktickou derivací sdílejí valenci svého základového slovesa, avšak povrchověsyntaktické vyjádření valenčních doplnění podléhá změnám; u substantiv označujících děj jsou tyto změny systémové povahy (Panevová, 2000, 2002). Z nedeverbativních jmen se v rámci komplexních predikátů uplatňují především deadjektivní jména, u nichž rozhoduje valence adjektiva. Typicky mají tato jména ve svém valenčním rámci konatele sémanticky odpovídajícího nositeli vlastnosti, např. rámec jména *hrdost* sestává z konatele a z patientu morfematically vyjádřeného předložkovou skupinou *na* + akuzativ (k popisu adjektiv viz Piřha, 1982; Panevová et al., 2014 s. 97n.). Z primárních jmen vystupují v rámci komplexních predikátů jména s dějovým či stavovým významem, u nichž se při popisu valence přihlíží k valenčnímu rámci slovesa odpovídajícího významu

⁵ Srov. s postupem modelu smysl \leftrightarrow text, který v popisu komplexních predikátů rozlišuje sémantické, syntaktické a povrchověsyntaktické aktanty (Alonso Ramos, 2007; Mel'čuk, 2004a, 2004b). Zatímco sémantické aktanty v našem popisu zhruba odpovídají sémantickým participantům, syntaktické aktanty představují valenční doplnění a povrchověsyntaktické aktanty korespondují s větnými členy.

⁶ Viz <<http://ufal.mff.cuni.cz/prague-dependency-treebank>>.

⁷ Viz <<http://ufal.mff.cuni.cz/vallex>>.

⁸ Viz <<http://lindat.mff.cuni.cz/services/PDT-Vallex>>.

(Pítha, 1981). Např. jméno *láska* má valenční rámec obdobný jako sloveso *milovat*, tj. rámec obsahuje konatel a patiens. I jména se stavovým významem, jako např. jméno *hlad*, mají ve svém valenčním rámci stejně jako stavová slovesa, zde jako sloveso *hladovět*, aktant konatel sémanticky odpovídající nositeli stavu.

4. Vymezení komplexních predikátů

V této části nejprve stručně charakterizují sémantické a syntaktické rysy komplexních predikátů v češtině a poté zformulují jejich definiční charakteristiku.

Sémantické jádro komplexních predikátů složených z predikativního jména a z funkčního slovesa utváří predikativní jméno (převážně abstraktní jména označující děj nebo stav, a to jména deverbativní, deadjektivní i primární). Predikativním jménem je selektováno funkční sloveso, jež jako nositel aktualizačních a usouvztažňovacích funkcí umožňuje zapojení jména do větné struktury. Funkční sloveso je v rámci komplexních predikátů nositelem gramatických kategorií a valenční struktury. Predikativní jméno typicky vytváří spojení s různými funkčními slovesy, která se mohou lišit stylisticky (např. *dát pusu – vlepít pusu*), syntakticky (a to především z hlediska participantu vyjádřeného v pozici subjektu, např. *Otec dal Janovi příkaz přijít včas – Jan dostal od otce příkaz přijít včas*) nebo z hlediska způsobu slovesného děje (např. *zapříst hovor – vést hovor – ukončit hovor, mít vztek – kypět vztekem*).

Vymezení komplexních predikátů daného typu se v jednotlivých pracích liší. U Macháčkové (1979), Vlkové (1990) a Kolářové (2010) je za komplexní predikát považováno takové spojení jména a slovesa, k němuž lze vytvořit (alespoň potenciálně) jednoslovný ekvivalent (např. *provést analýzu – analyzovat*). Vzhledem k neexistenci jednoslovných ekvivalentů některých komplexních predikátů (např. *učinit dojem – *dojmovat ≠ dojímat*) a naopak k existenci jednoslovných ekvivalentů u kolokací s predikativními slovesy (např. *položít do hrobu – pohřbít*) lze existenci jednoslovného ekvivalentu jen těžko přijmout jako definiční kritérium pro vymezení komplexních predikátů.

Testovatelná kritéria pro české komplexní predikáty navrhuje po vzoru lexikogramatické školy Radimský (2010), a to tzv. redukční test a test koreference subjektů. Redukční test ověřuje desémantizaci slovesa. Tento test spočívá ve sledu dvou transformací uplatněných na výchozí větu: (a) v relativizaci a (b) ve vypuštění slovesa, např. *Lukáš chová úctu k Marii* → (a) *Úcta, kterou Lukáš chová k Marii* → (b) *Úcta Lukáše k Marii / Lukášova úcta k Marii*. V případě, že jde o komplexní predikát s funkčním slovesem, zůstává sémantický invariant mezi (a) a (b) zachován (ibid., s. 14n.). Další z testů – test koreference subjektů – požaduje totožnost argumentu odpovídajícího subjektu predikativního jména a argumentu korespondujícího se subjektem funkčního slovesa (ibid., s. 54n.).

Zde vymezují komplexní predikáty s funkčním slovesem syntakticky, a to jako predikáty založené na kolokaci predikativního jména a funkčního slovesa, v němž funkční sloveso vyžaduje koreferenci některého ze svých valenčních doplnění s konatelem predikativního jména (požadavek na koreferenci dalších doplnění může, ale nemusí být přítomen). Příslušné doplnění funkčního slovesa a jmenný konatel tak mají společný

referent. Např. v rámci komplexního predikátu *dostat hlad* funkční sloveso *dostat* vyžaduje koreferenci svého konatele (ACT) s konatelem predikativního jména *hlad*, srov. *Petr*_{ACT-V} *dostal hlad* vs. *Petrův*_{ACT-N} *hlad* (sdíleným referentem je zde *Petr*). Podobně v komplexním predikátu *dostat rozkaz* funkční sloveso *dostat* charakterizuje požadavek na koreferenci původu (ORIG) s konatelem (ACT) predikativního jména *rozkaz*, srov. *Vojáci*_{ACT-V} *dostali od velitele*_{ORIG-V} *rozkaz střílet* vs. *velitelův*_{ACT-N} *rozkaz vojákům*_{ADDR-N} *střílet* (společným referentem je tu *velitel*); v tomto komplexním predikátu sloveso navíc požaduje koreferenci konatele (ACT) s adresátem (ADDR) jména (společným referentem jsou zde *vojáci*).

Podmínku koreference konatele predikativního jména s některým z doplnění funkčního slovesa chápu jako definiční kritérium pro vymezení komplexních predikátů daného typu. Cíleně tak využívám pouze kritéria pracujícího s jazykově strukturovaným významem, neboť toto kritérium je testovatelné a omezuje subjektivitu; redukční test založený na totožnosti sémantického invariantu parafrází nechávám stranou.

Na rozdíl od testu koreference subjektů podmínka koreference některého z doplnění funkčního slovesa a konatele predikativního jména testuje koreferenci valenčních doplnění bez ohledu na jejich povrchověsyntaktické vyjádření. Tuto podmínku tak např. splňuje jak kolokát *dát rozkaz* (vyjádřený v aktivní i pasivní konstrukci), tak jeho konverzní protějšek *dostat rozkaz*; tyto kolokáty proto interpretuji jako komplexní predikáty. Test koreference subjektů z uvedených kolokátů však splňuje jen kolokát *dát rozkaz* vyjádřený v aktivní konstrukci (srov. *velitelův*_{ACT-N} *rozkaz vojákům*_{ADDR-N} *střílet* vs. *Velitel*_{ACT-V-Sb} *dal vojákům*_{ADDR-V-Obj} *rozkaz střílet*), kolokát *dostat rozkaz* ani kolokát *dát rozkaz* vyjádřený v pasivní konstrukci testem koreference subjektů neprojdou. V případě kolokátu *dostat rozkaz* jmenný ACT odpovídá ORIG funkčního slovesa, který je realizován v pozici nepřímého objektu (srov. *velitelův*_{ACT-N} *rozkaz vojákům*_{ADDR-N} *střílet* vs. *Vojáci*_{ACT-V-Sb} *dostali od velitele*_{ORIG-V-Obj} *rozkaz střílet*). V případě pasivní konstrukce kolokátu *dát rozkaz* ACT predikativního jména sice koreferuje s ACT funkčního slovesa stejně jako v konstrukci aktivní (viz výše), ale na rozdíl od aktivní konstrukce je slovesný ACT vyjádřen (stejně jako u komplexního predikátu *dostat rozkaz*) v pozici nepřímého objektu (srov. *velitelův*_{ACT-N} *rozkaz vojákům*_{ADDR-N} *střílet* vs. *Vojákům*_{ADDR-V-Sb} *byl od velitele*_{ACT-V-Obj} *dán rozkaz střílet*).

5. Hlubkověsyntaktická struktura českých komplexních predikátů

Předpokládám, že v češtině je nejen predikativní jméno, ale i funkční sloveso vybaveno valenčními doplněními. V hlubkověsyntaktické struktuře věty s komplexním predikátem jsou tak přítomna jak valenční doplnění predikativního jména, tak doplnění funkčního slovesa. V tomto oddíle nejprve popíšu hlubkověsyntaktickou (valenční) strukturu predikativních jmen (odd. 5.1) a funkčních sloves v komplexních predikátech (odd. 5.2) a poté se budu věnovat koreferenci jejich valenčních doplnění (odd. 5.3).

5.1. Valenční rámec predikativního jména odpovídá užití jména v nominální struktuře. Valenční doplnění jména jsou sémanticky specifikována sémantickými participanty.

Např. jméno *slib* se vyznačuje valenčním rámcem (1a). Jmenný ACT, ADDR a PAT po řadě korespondují se sémantickými participanty mluvčí, recipient a informace, viz příklad (1b):

- (1a) *slib*: ACT(2,od+2,pos;obl) ADDR(3;obl) PAT(2,inf,že;obl)
(1b) Čalfův_{Mluvčí}-ACT **slib** poslancům_{Recipient}-ADDR Federálního shromáždění, (že pokud zvolí Havla prezidentem, zůstanou v poslaneckých křeslech až do voleb v červnu 1990)_{Informace}-PAT [...] (SYN2006pub)

5.2. Funkční slovesa (stejně jako slovesa predikativní) jsou charakterizována určitou množinou valenčních doplnění. Valenční doplnění funkčního slovesa však typicky nekorespondují se sémantickými participanty (výjimku představuje kauzátor, k této otázce viz dále odd. 6.3 a 6.4). Nepřítomnost sémantických participantů reflektuje ztrátu individuálních lexikálněsémantických rysů funkčních sloves. Tímto aspektem se funkční slovesa odlišují od sloves predikativních, u nichž každé valenční doplnění koresponduje s určitým sémantickým participantem, např. valenčním doplněním konatel (ACT), adresát (ADDR) a patiens (PAT) u predikativního slovesa *dát* ve významu ‚poskytnout někomu něco do vlastnictví‘ odpovídají po řadě participanty donor, recipient a předmět vlastnictví. Nepřítomnost sémantických participantů funkčního slovesa na jedné straně přibližuje slovesům pomocným, na straně druhé ovšem přítomnost valenčních doplnění funkčního slovesa od sloves pomocných vzdaluje a přibližuje je spíše slovesům predikativním.

Pokud zastáváme stanovisko, že syntaktické chování slovesa je do značné míry určeno jeho sémantickými rysy (viz např. Levin – Rappaport Hovav, 2005), pak zásadní otázkou zůstává, co určuje podobu valenčního rámce funkčního slovesa, které není vybaveno sémantickými participanty. Odpověď na tuto otázku je zde pouze empirická: valenční rámce českých funkčních sloves jsou typicky formálně shodné s rámci jejich predikativních protějšků. Tento rys ovšem není typický jen pro češtinu, ale i pro další jazyky (srov. např. Butt, 2010, s. 53). Např. valenční rámec funkčního slovesa *dát* se formálně shoduje s rámcem predikativního slovesa *dát*. Má stejný počet valenčních doplnění s totožným morfematickým vyjádřením (pouze valenční pozice predikativního jména je charakterizována jiným funktoem, a to CPHR),⁹ viz valenční rámce predikativního slovesa *dát* v (1c) a funkčního slovesa *dát* v (1d) a jim po řadě odpovídající příklady (1e) a (1f):

- (1c) *dát*: ACT(1;obl) ADDR(3;obl) PAT(4;obl)
(1d) *dát*: ACT(1;obl) ADDR(3;obl) CPHR(4;obl)
(1e) Lában_{ACT} **dal** velbloudům_{ADDR} (slámu a obrok)_{PAT} [...] (SYN2005)
(1f) Pete_{ACT} **dal** totiž mrtvému_{ADDR} **slib**_{CPHR}, že bude pohřben v rodném městě v Mexiku. (SYN2013pub)

Formální totožnost valenčních rámců funkčních sloves s rámci jejich predikativních protějšků svědčí pro to, že funkční slovesa v češtině si uchovávají některé syntakticky

⁹ Využíváme zde stejný funktoer, kterým je v PDT označována jmenná část komplexního predikátu (Mikulová et al., 2005).

relevantní sémantické rysy svých predikativních protějšků, srov. též s charakteristikou českých funkčních sloves uvedenou u Macháčkové (1979, s. 57n.). Existují však řídké případy, kdy funkčnímu slovesu oproti jeho predikativnímu protějšku některé valenční doplnění chybí. Např. predikativní sloveso *dostat* náleží ke slovesům recipiendi, vyjadřujícím změnu přináležitosti, která ze sémantického hlediska zahrnuje tři sémantické participanty: původního vlastníka (ORIG), nového vlastníka (ACT) a předmět vlastnictví (PAT). U slovesa *dostat* je vyjadřovaná situace ztvárněna z perspektivy nového vlastníka (jakožto participantu obsazujícího v aktivní konstrukci prominentní pozici subjektu). Situace je tak vyjádřena z pozice participantu, kterému je v interakci původní vlastník (odpovídající ORIG) – nový vlastník (odpovídající ACT) přisouzena pasivní role, viz (2a).

Funkční sloveso v (2b) oproti predikativnímu slovesu v (2a) není vybaveno sémantickými participanty, vytrácí se u něj rys ‚materiální vlastnictví určitého předmětu‘ a v popředí zůstává především rys interakce mezi ACT a ORIG, včetně jejich obecných sémantických charakteristik: stejně jako v případě predikativního slovesa v (2a) je ACT vyjádřenému v subjektu přisouzena pasivní role (*Petr*), aktivní podíl na ději má ORIG vyjádřený v nepřímém objektu (*Jana*).

V případě (2c) již nejde o interakci mezi ACT a ORIG (dochází zde ke ztrátě ORIG) a do popředí se dostává významový rys ‚nastání určitého mentálního stavu‘ ACT, který je (ve shodě s jeho sémantickou charakteristikou u predikativního slovesa v (2a) a funkčního slovesa v (2b)) charakterizován pasivní rolí.

(2a) Petr_{Nový_vlastník-ACT} dostal od Jan_{Původní_vlastník-ORIG} hodinky_{Předmět_vlastnictví-PAT}.

(2b) Petr_{ACT} dostal od Jan_{ORIG} polibek_{CPHR}.

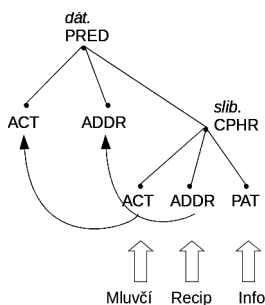
(2c) Petr_{ACT} dostal vztek_{CPHR}.

5.3. Pro komplexní predikáty je definiční charakteristikou požadavek funkčního slovesa na koreferenci některého z jeho valenčních doplnění s konatelem predikativního jména (viz odd. 4). Tato (testovatelná) syntaktická charakteristika odráží mechanismus, na jehož základě – tedy referencí k téže entitě – je dané valenční doplnění funkčního slovesa sémanticky saturováno. Koreference je funkčními slovesy dále vyžadována u těch valenčních doplnění, která nejsou sémanticky specifikována: kromě valenčního doplnění obsazeného predikativním jménem (CPHR) a kromě případného valenčního doplnění korespondujícího s kauzátorem (viz dále odd. 6.3 a 6.4) jde o všechna zbývající valenční doplnění, která se nacházejí ve valenčním rámci funkčního slovesa.

Např. v případě komplexního predikátu *dát slib*, kde rámec jména *slib* sestává ze tří doplnění ACT, ADDR a PAT, viz (1a) odd. 5.1 výše, odpovídajících po řadě mluvčímu, recipientu a informaci, funkční sloveso *dát* vyžaduje koreferenci svých doplnění ACT a ADDR, viz valenční rámec v (1d) odd. 5.2 výše, po řadě se jmenným ACT a ADDR. Tato doplnění tak sdílejí totožné referenty, a to po řadě sémantické participanty s rolí mluvčí a recipient, viz obr. 1.

Možné typy koreference slovesných a jmenných doplnění v rámci komplexních predikátů, nalezených v anotacích PDT, uvádí Kolářová (2010, s. 120n.), a to koreferenci: (i) slovesného a jmenného konatele (ACT) (např. *činit si nárok, mít právo*) (v PDT 3.0

celkem 1383 případů), (ii) slovesného a jmenného ACT a zároveň i slovesného a jmenného adresátu (ADDR) (např. *dát pochvalu, poskytnout radu*) (celkem 70 případů tamtéž), (iii) slovesného ACT a jmenného ADDR a zároveň slovesného původu (ORIG) a jmenného ACT (např. *dostat příkaz*) (27 případů) a (iv) jiného slovesného doplnění než ACT a jmenného ACT (např. *dát možnost, vzbudit dojem*) (285 případů). Ve všech nalezených případech koreferuje konatel (ACT) predikativního jména s některým z doplnění funkčního slovesa, což empiricky potvrzuje naši definiční charakteristiku komplexních predikátů uvedenou v odd. 4.

Obr. 1: Hlubkověsyntaktická (valenční) struktura komplexního predikátu *dát slib*; tenké šipky vyznačují koreferenci mezi doplněními jména a slovesa

6. Povrchověsyntaktická struktura českých komplexních predikátů

V tomto oddíle se zaměřuji na to, která valenční doplnění predikativního jména a která valenční doplnění funkčního slovesa se v povrchověsyntaktické aktivní struktuře s komplexním predikátem realizují (a která nikoli).

Počet povrchověsyntakticky vyjádřených valenčních doplnění ve větné struktuře s komplexním predikátem je typicky určen počtem sémantických participantů. Sémantické participanty jsou (až na kauzátora, viz níže odd. 6.3 a 6.4) dány predikativním jménem. Jedna valenční pozice funkčního slovesa je navíc rezervována pro predikativní jméno.

Mechanismus utváření povrchověsyntaktické struktury věty s komplexním predikátem v aktivu se uplatňuje na hlubkověsyntaktickou strukturu daného predikátu, tj. na valenční rámec predikativního jména (odd. 5.1) a rámec funkčního slovesa (odd. 5.2). Zásadní úlohu v něm sehrává koreference valenčních doplnění (odd. 5.3). Tento mechanismus se řídí následujícími principy:

Z rámce funkčního slovesa jsou v povrchověsyntaktické struktuře vyjádřena následující valenční doplnění:

- (i) valenční doplnění obsazené predikativním jménem (označené jako CPHR),
- (ii) valenční doplnění korespondující s kauzátorem (pokud je funkční sloveso vybaveno tímto sémantickým participantem),
- (iii) valenční doplnění, která koreferují s některým doplněním predikativního jména (a jsou tak sémanticky saturována).

Z valenčního rámce predikativního jména se na povrchu realizují:

(iv) doplnění, která nekoreferují s žádným doplněním funkčního slovesa.¹⁰

Koreference valenčních doplnění v rámci komplexního predikátu tak v důsledku vede k redukci počtu valenčních doplnění vyjádřených v povrchověsyntaktické struktuře: ta valenční doplnění predikativního jména, která koreferují s doplněními funkčního slovesa, nejsou na povrchu vyjádřena.

Postupně zde na čtyřech příkladech komplexních predikátů – *dát slib* (odd. 6.1), *dostat slib* (odd. 6.2), *dát možnost* (odd. 6.3) a *dostat možnost* (odd. 6.4) – ilustruji výše uvedené principy. Ukážu, že volbou slovesa je podmíněno, který sémantický participant bude vyjádřen v prominentní povrchověsyntaktické pozici subjektu aktivní věty.

6.1. Zopakujme, že ze sémantického hlediska komplexní predikát *dát slib* charakterizují tři sémantické participanty – mluvčí, recipient a informace, které jsou dány predikativním jménem *slib*.

Hlubkověsyntaktická (valenční) struktura daného predikátu sestává z valenčního rámce predikativního jména *slib* (3a) (viz též odd. 5.1) a z rámce funkčního slovesa *dát* (3b) (viz též odd. 5.2):

(3a) *slib*: ACT(2,od+2,pos;obl) ADDR(3;obl) PAT(2,inf,že;obl)

(3b) *dát*: ACT(1;obl) ADDR(3;obl) CPHR(4;obl)

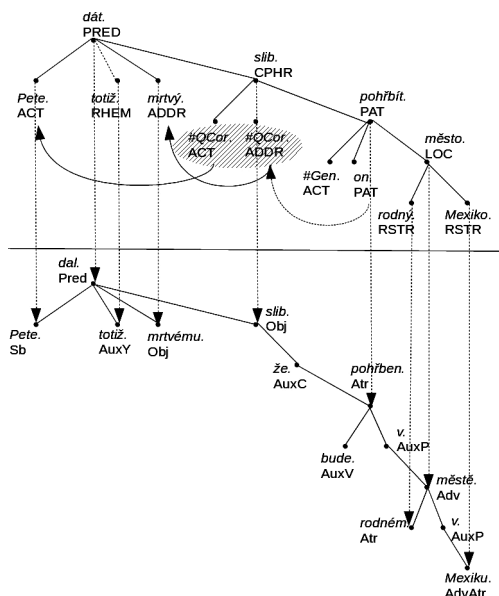
Jak uvádím v odd. 5.3, v rámci tohoto komplexního predikátu vyžaduje funkční sloveso *dát* koreferenci ACT a ADDR po řadě s ACT a ADDR predikativního jména *slib*: ACT a ADDR funkčního slovesa tak odkazují ke stejným sémantickým participantům jako ACT a ADDR predikativního jména, a to po řadě k mluvčímu a k recipientovi. PAT predikativního jména, korespondující se sémantickým participantem s rolí informace, nekoreferuje s žádným doplněním funkčního slovesa. Viz obr. 1 v odd. 5.3, zobrazující hlubkověsyntaktickou strukturu daného komplexního predikátu, včetně koreference valenčních doplnění.

Podle principů uvedených v úvodní části tohoto oddílu je v povrchověsyntaktické struktuře komplexního predikátu *dát slib* vyjádřeno valenční doplnění odpovídající predikativnímu jménu *slib* (CPHR) (princip (i)), ACT a ADDR funkčního slovesa, jelikož koreferují s ACT a ADDR predikativního jména (princip (iii)), a PAT predikativního jména, který nekoreferuje s žádným doplněním funkčního slovesa (princip (iv)); doplnění ACT a ADDR predikativního jména vzhledem ke koreferenci se slovesnými doplněními zůstávají povrchově nerealizována. Viz příklad (3c) a obr. 2, zobrazující hlubkověsyntaktickou strukturu tohoto komplexního predikátu ve vztahu k její struktuře povrchověsyntaktické:

(3c) Pete_{Mluvčí-V-ACT} **dal** totiž mrtvému_{Recipient-V-ADDR} **slib**_{V-CPHR}, (že bude pohřben v rodném městě v Mexiku)_{Informace-N-PAT}.¹¹ (SYN2013pub)

¹⁰ Viz též Kettnerová – Lopatková (2013).

¹¹ V dolním indexu uvádíme po řadě sémantickou roli participantu, informaci o tom, zda jde o valenční doplnění slovesa (V), nebo jména (N), a funktor valenčního doplnění.

Obr. 2: Zjednodušený závislostní strom věty (3c) s komplexním predikátem *dát slib* (odhlížíme od aktuálního členění); nahoře tektogramatický strom (odpovídající hloubkověsyntaktické struktuře) (v šedé zóně jsou vyznačena valenční doplňení ACT a ADDR jména *slib* s lemmatem #QCor, které představuje tektogramatické lemma doplněného uzlu, reprezentujícího povrchově nevyjádřené valenční doplňení), dole tzv. analytický strom (odpovídající povrchověsyntaktické struktuře); šipky v tektogramatickém stromě vyznačují koreferenci mezi valenčními doplňeními, šipky shora dolů označují povrchovou realizaci uzlů tektogramatického stromu

6.1.1. Vzhledem ke stejné morfematické formě jmenného ADDR a slovesného ADDR v rámci komplexního predikátu *dát slib*, viz valenční rámce (3a) a (3b), se otevírá otázka, zda ADDR vyjádřený v povrchověsyntaktické struktuře v (3c) skutečně náleží valenčnímu rámci funkčního slovesa, nebo zda spíše nereprezentuje ADDR predikativního jména. Pokud by dané dativní doplňení bylo doplňením predikativního jména, nikoli funkčního slovesa, bylo by třeba principy formování povrchověsyntaktické struktury komplexních predikátů, uvedené v úvodu tohoto oddílu, revidovat.

Argumentem pro přináležitost dativního doplňení k valenčnímu rámci funkčního slovesa je chování komplexního predikátu obdobného typu v konstrukci recipientní pasivní diateze. Tvořit recipientní pasivní diatezi umožňuje např. komplexní predikát *udělit pokutu*: jak funkční sloveso, tak predikativní jméno mají ve svém valenčním rámci dativní doplňení, viz ADDR ve valenčním rámci funkčního slovesa *udělit* v (4a) a PAT v rámci predikativního jména *pokuta* v (4b):

(4a) *udělit*: ACT(1;obl) ADDR(3;obl) CPHR(4;obl)

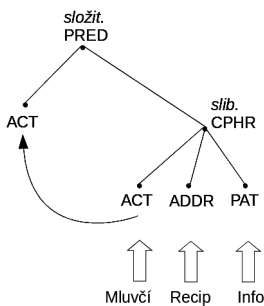
(4b) *pokuta*: ACT(2,pos;obl) PAT(3;obl)

Recipientní pasivní diateze vede k odsunutí slovesného ACT ze subjektu do pozice nepřímého objektu. Do prominentní subjektové pozice je přesunuto to slovesné valenční doplňení, které je v aktivní konstrukci vyjádřeno dativem (typicky jde o ADDR,

ale může jít i o dativní PAT) (k diatezím v češtině viz zejména Panevová et al., 2014; Grepl – Karlík, 1983, 1998; Daneš – Grepl – Hlavsa, 1987). Podle pravidel formování povrchověsyntaktické struktury recipientní pasivní diateze se morfematické vyjádření dativního doplnění slovesa mění z dativu na nominativ, a dochází tak k jeho přesunu do pozice subjektu. V (4c) je v aktivní konstrukci s komplexním predikátem *udělit pokutu* vyjádřeno dativní doplnění (*Petr*), jehož forma se v recipientní pasivní konstrukci v (4d) mění na nominativ, a tím se dané doplnění přesouvá do subjektu. Tato změna svědčí pro přináležitost tohoto doplnění do valenčního rámce funkčního slovesa. Pokud by dativní doplnění náleželo predikativnímu jménu, neměla by se jeho forma měnit.

- (4c) Policisté_{Agens-V-ACT} udělili Petrovi_{Recipient-?V/?N} **pokutu**_{V-CPHR} za nedodržení rychlosti.
 (4d) Petr_{Recipient-V-ADDR} dostal od policistů_{Agens-V-ACT} udělenou **pokutu**_{V-CPHR} za nedodržení rychlosti.

6.1.2. U komplexního predikátu *dát slib* se v prominentní povrchověsyntaktické pozici subjektu (v důsledku koreference ACT funkčního slovesa a ACT predikativního jména) vyjadřuje sémantický participant mluvčí. Stejně je tomu i u komplexního predikátu *složít slib*. Na rozdíl od funkčního slovesa *dát*, které vyžaduje koreferenci ACT a ADDR po řadě se jmenným ACT a ADDR (vyjadřujícím sémantické participanty mluvčí a recipient), funkční sloveso *složít* požaduje pouze koreferenci ACT se jmenným ACT, viz valenční rámec tohoto slovesa v (5a). Dále srov. obr. 1 v odd. 5.3, zobrazující hloubkověsyntaktickou strukturu komplexního predikátu *dát slib*, s obr. 3, zobrazujícím tutéž strukturu pro predikát *složít slib*.

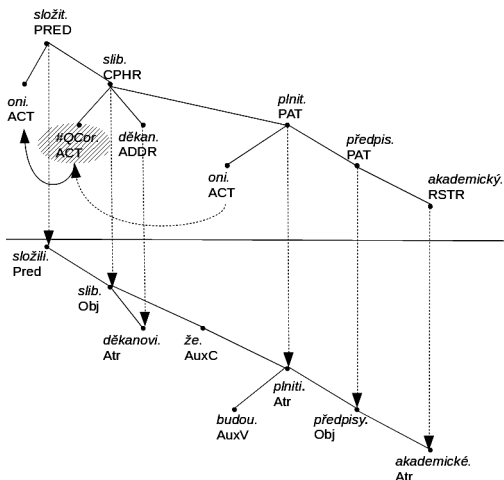
Obr. 3: Hloubkověsyntaktická (valenční) struktura komplexního predikátu *složít slib*

- (5a) *složít*: ACT(1;obl) CPHR(4;obl)
 (5b) *slib*: ACT(2,od+2,pos;obl) ADDR(3;obl) PAT(2,inf,že;obl)

Podle principů uvedených v úvodu odd. 6 jsou v povrchověsyntaktické struktuře komplexního predikátu *složít slib* vyjádřeny: slovesné valenční doplnění obsazené predikativním jménem (CPHR) (princip (i)), slovesný ACT, který koreferuje se jmenným ACT (princip (iii)), a dále jmenný ADDR a PAT, jelikož nekoreferují s žádným doplněním funkčního slovesa (princip (iv)); jmenný ACT v důsledku koreference se slovesným ACT zůstává povrchově nerealizován. Komplexní predikát *složít slib* je tak příkladem

predikátu, u něž dativní doplnění na rozdíl od predikátu *dát slib* (výše odd. 6.1) náleží predikativnímu jménu. Viz obr. 4, zobrazující hloubkověsyntaktickou a povrchověsyntaktickou strukturu věty (5c).

(5c) [...] (oni)_{Mluvčí-V-ACT} **složili slib**_{v-CPHR} děkanovi_{Recipient-N-ADDR}, (že budou zachovávat a plnit předpisy a zákony akademické)_{Informace-N-PAT}. (SYN2013pub)

Obr. 4: Zjednodušený závislostní strom zjednodušené věty (5c) s komplexním predikátem *složil slib* (v šedé zóně je vyznačen ACT jména *slib* s lemmatem #QCor, reprezentujícím povrchově nevyjádřené valenční doplnění)¹²

6.2. Komplexní predikát *dostat slib* se odlišuje od predikátů *dát slib* a *složil slib* (odd. 6.1) tím, že v povrchověsyntaktické pozici subjektu (namísto sémantického participantu mluvčí) vyjadřuje participant recipient.

Ze sémantického hlediska je komplexní predikát *dostat slib* charakterizován (stejně jako predikáty *dát slib* a *složil slib*) sémantickými participanty mluvčí, recipient a informace, danými predikativním jménem *slib*.

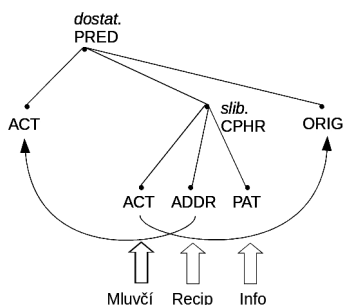
Hloubkověsyntaktická struktura tohoto predikátu se skládá z valenčního rámce predikativního jména *slib* (6a) a z rámce funkčního slovesa *dostat* (6b):

(6a) *slib*: ACT(2,od+2,pos;obl) ADDR(3;obl) PAT(2,inf,že;obl)

(6b) *dostat*: ACT(1;obl) CPHR(4;obl) ORIG(od+2;opt)

Funkční sloveso *dostat* v rámci komplexního predikátu *dostat slib* požaduje koreferenci ACT se jmenným ADDR (odpovídajícím recipientu) a zároveň koreferenci ORIG se jmenným ACT (odpovídajícím mluvčímu); slovesný ACT a ORIG v důsledku koreference odkazují ke stejným sémantickým participantům – po řadě k recipientu a k mluvčímu – jako ADDR a ACT predikativního jména *slib*. Jmenný PAT (odpovídající informaci) nekoreferuje (stejně jako u komplexního predikátu *dát slib* a *složil slib*, viz odd. 6.1) s žádným doplněním funkčního slovesa, viz obr. 5.

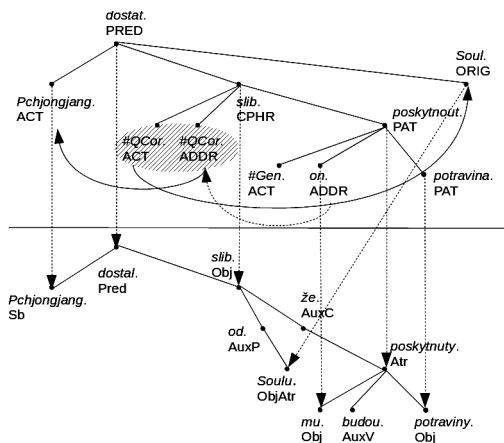
¹² Viz též popis k obr. 2.

Obr. 5: Hloubkověsyntaktická (valenční) struktura komplexního predikátu *dostat slib*

Podle principů utváření povrchověsyntaktické struktury komplexních predikátů v aktivu formulovaných v úvodu odd. 6 se v povrchověsyntaktické struktuře s komplexním predikátem *dostat slib* vyjádří: valenční doplnění obsazené predikativním jménem (CPHR) (princip (i)), slovesný ACT a ORIG, jelikož koreferují po řadě se jmenným ADDR a ACT (princip (iii)), a jmenný PAT, nekoreferující s žádným doplněním funkčního slovesa (princip (iv)); jmenný ACT a ADDR zůstávají povrchově nerealizovány, jelikož koreferují s doplněními funkčního slovesa. Viz příklad (6c) a obr. 6, zobrazující vztah hloubkově- a povrchověsyntaktické struktury komplexního predikátu *dostat slib* v (6c).

(6c) Pchjongjang_{Recipient-V-ACT} [...] **dostal slib**_{V-CPHR} od Soulu_{Mluví-V-ORIG}, (že mu budou poskytnuty potraviny)_{Informace-N-PAT}.

Obr. 6: Zjednodušený závislostní strom věty (6c) s komplexním predikátem *dostat slib* (v šedé zóně jsou vyznačena doplnění ACT a ADDR jména *slib* s lemmatem #QCor, reprezentujícím povrchově nevyjádřené valenční doplnění)

6.3. Další typ komplexního predikátu představuje komplexní predikát kauzativního typu *dát možnost*. Ze sémantického hlediska charakterizuje tento predikát kromě dvou sémantických participantů daných predikativním jménem *možnost* (nositel děje a děj)

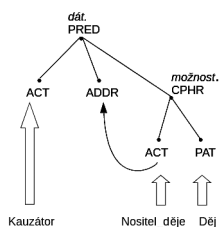
participant s rolí kauzátor, daný funkčním slovesem. Kauzativní komplexní predikáty představují jediný případ, kdy funkční sloveso dodává do sémantické struktury komplexního predikátu vlastní sémantický participant.

Hlubkověsyntaktická struktura komplexního predikátu *dát možnost* sestává z valenčního rámce predikativního jména *možnost* (7a) a z rámce funkčního slovesa *dát* (7b):

(7a) *možnost*: ACT(2, pos; obl) PAT(2, k+3, na+4, inf, aby, že; obl)

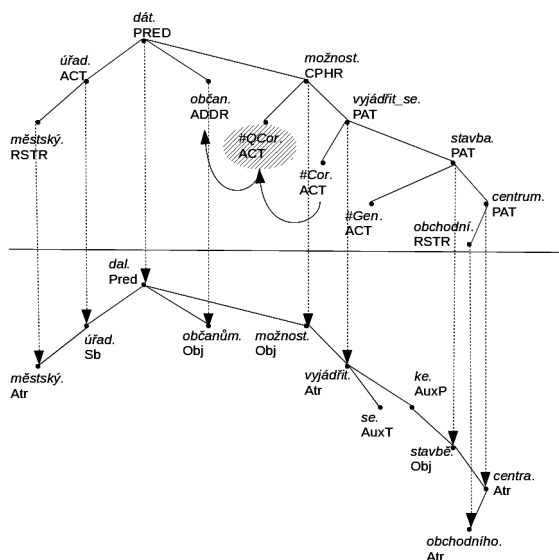
(7b) *dát*: ACT(1; obl) ADDR(3; obl) CPHR(4; obl)

V rámci tohoto komplexního predikátu kauzativní funkční sloveso *dát* vyžaduje koreferenci ADDR s ACT predikativního jména; ADDR funkčního slovesa tak referuje ke stejnému sémantickému participantu jako jmenný ACT, tedy k nositeli děje, viz obr. 7.

Obr. 7: Hlubkověsyntaktická (valenční) struktura komplexního predikátu *dát možnost*

Povrchověsyntaktická struktura daného komplexního predikátu je utvářena na základě principů uvedených v úvodu odd. 6. Tuto strukturu tvoří valenční doplnění

Obr. 8: Zjednodušený závislostní strom věty (7c) s komplexním predikátem *dát možnost* (v šedé zóně je vyznačen ACT jména *možnost* s lemmatem #QCor, reprezentujícím povrchově nevyjádřené valenční doplnění)

funkčního slovesa obsazené predikativním jménem (CPHR) (princip (i)), ACT funkčního slovesa, jelikož koresponduje s kauzátorem (princip (ii)), ADDR funkčního slovesa, jelikož koreferuje s ACT predikativního jména (princip (iii)), a PAT predikativního jména, protože není koreferenční s žádným doplněním funkčního slovesa (princip (iv)); ACT predikativního jména zůstává (vzhledem ke koreferenci se slovesným ADDR) povrchově nevyjádřen, viz obr. 8, zobrazující vztah hloubkově- a povrchověsyntaktické struktury věty (7c) s daným komplexním predikátem.

(7c) Městský úřad_{Kauzátor-V-ACT} **dal** občanům_{Nositel_děje-V-ADDR} **možnost**_{V-CPHR} vyjádřit_{Děj-N-PAT} se ke stavbě obchodního centra.

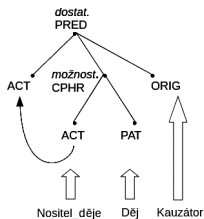
6.4. Konverzní protějšek kauzativního predikátu *dát možnost* představuje komplexní predikát *dostat možnost*. Ze sémantického hlediska je tento predikát charakterizován stejně jako komplexní predikát *dát možnost* třemi sémantickými participanty: nositelem děje a dějem, danými predikativním jménem *možnost*, a kauzátorem, daným funkčním slovesem *dostat*.

Hloubkověsyntaktickou (valenční) strukturu tohoto predikátu tvoří valenční doplnění predikativního jména (8a) a doplnění funkčního slovesa (8b):

(8a) *možnost*: ACT(2,pos;obl) PAT(2,k+3,na+4,inf,aby,že;obl)

(8b) *dostat*: ACT(1;obl) CPHR(4;obl) ORIG(od+2;opt)

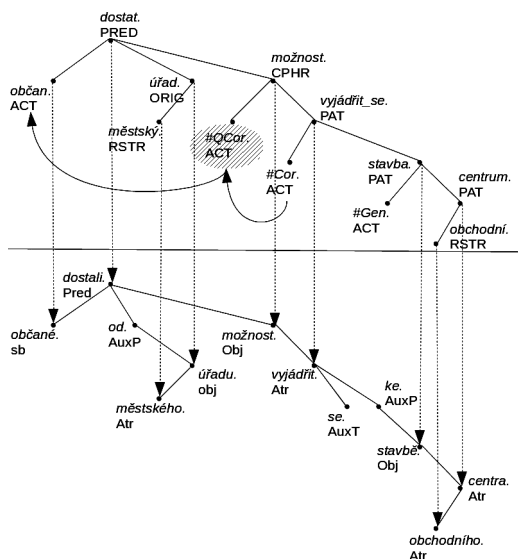
Funkční sloveso *dostat* v rámci tohoto komplexního predikátu vyžaduje koreferenci ACT s ACT predikativního jména *možnost*. Slovesný ACT tak referuje ke stejnému participantu (k nositeli děje) jako jmenný ACT, viz obr. 9, zobrazující hloubkověsyntaktickou strukturu komplexního predikátu *dostat možnost*, včetně koreference mezi valenčními doplněními.

Obr. 9: Hloubkověsyntaktická (valenční) struktura komplexního predikátu *dostat možnost*

Povrchověsyntaktickou strukturu tohoto predikátu tvoří: valenční doplnění obsazené predikativním jménem (CPHR) (princip (i)), ACT funkčního slovesa, protože koreferuje s ACT jména (princip (iii)), slovesný ORIG, jelikož koresponduje s kauzátorem (princip (ii)), a jmenný PAT, který nekoreferuje s žádným doplněním funkčního slovesa (princip (iv)); ACT predikativního jména zůstává v důsledku koreference s ACT funkčního slovesa povrchově nerealizován, viz příklad (8c) a obr. 10, zobrazující vztah hloubkově- a povrchověsyntaktické struktury komplexního predikátu *dostat možnost*.

(8c) Občané_{Nositel_děje-V-ACT} **dostali** od městského úřadu_{Kauz-V-ORIG} **možnost**_{V-CPHR} vyjádřit_{Děj-N-PAT} se ke stavbě obchodního centra.

Obr. 10: Zjednodušený závislostní strom věty (8c) s komplexním predikátem *dostat možnost* (v šedé zóně je vyznačen ACT jména *možnost* s lemmatem #QCor, reprezentujícím povrchově nevyjádřené valenční doplnění)

7. Hierarchizace větné struktury

Z hlediska formování větné struktury je podstatné, že funkční sloveso typicky vyžaduje koreferenci konatele (ACT) buď s ACT predikativního jména (viz typ *dát slib* v odd. 6.1 a typ *dostat možnost* v odd. 6.4), nebo s některým jiným jmenným doplňkem (typ *dostat slib* v odd. 6.2). Koreference slovesného konatele s některým z doplňků jména (a tím jeho sémantická saturace) umožňuje na základě principu (iii) (viz odd. 6) vyjádření slovesného ACT v povrchověsyntaktické struktuře. Jelikož slovesný ACT typicky odpovídá v aktivní konstrukci subjektu, dochází tak ke vzniku pro češtinu typické dvoučlenné predikace se subjektem.

Jedinou výjimku, kdy funkční sloveso nepožaduje koreferenci svého konatele s některým ze jmenných doplňků, představují kauzativní komplexní predikáty, u nichž kauzátor koresponduje s ACT funkčního slovesa vyjádřeným v subjektu (typ *dát možnost* v odd. 6.3). Přítomností kauzátoru, který je dle principu (ii) (viz odd. 6) vyjádřen v povrchověsyntaktické struktuře, je tak opět zajištěn vznik dvoučlenné predikace se subjektem.

V odd. 6.1 až 6.4 jsem demonstrovala, že změnou funkčního slovesa je umožněno v prominentní syntaktické pozici subjektu vyjádřit pokaždé jiný sémantický participant. Funkční slovesa tak představují (stejně jako diateze) jeden z prostředků hierarchizace větné struktury.¹³ U funkčních sloves je hierarchizace dána rozdíly v koreferenci

¹³ K diatezím viz zejména Panevová et al. (2014) a Grepl – Karlík (1983, 1998). K hierarchizaci větné struktury obecně viz především Daneš (1985) a Daneš – Grepl – Hlavsa (1987).

konatele s některým ze jmenných doplnění a možnou kauzativností. Na základě těchto rysů vymezují čtyři typy komplexních predikátů s funkčními slovesy, u nichž předpokládám hierarchické třídění: na vyšší rovině je distinktivním rysem kauzace [KAUZ], na nižší rovině konverze [KONV].

Rys [KAUZ] u funkčního slovesa indikuje ne/přítomnost sémantického participantu kauzátor. Tento rys je syntakticky relevantním rysem: Kauzátoru odpovídá ve valenčním rámci funkčního slovesa některá z jeho valenčních pozic, která je (v závislosti na její obligatornosti) vyjádřena v povrchověsyntaktické struktuře věty buď obligatorně (odd. 6.3), nebo fakultativně (odd. 6.4).

Rys [KONV] u nekauzativních komplexních predikátů [-KAUZ] označuje koreferenci konatele (ACT) funkčního slovesa s některým z doplnění predikativního jména: U nekauzativních nekonverzních predikátů [-KAUZ] [-KONV] koreferuje v aktivní konstrukci slovesný ACT se jmenným ACT (viz typ *dát slib* v odd. 6.1), zatímco u nekauzativních konverzních predikátů [-KAUZ] [+KONV] koreferuje ACT funkčního slovesa s jiným jmenným doplněním (viz typ *dostat slib* v odd. 6.2).

U kauzativních komplexních predikátů [+KAUZ] rys [KONV] odráží korespondenci kauzátoru s některým z valenčních doplnění funkčního slovesa: U kauzativních nekonverzních predikátů [+KAUZ] [-KONV] kauzátor odpovídá ACT funkčního slovesa (viz *dát možnost* v odd. 6.3), u kauzativních konverzních predikátů [+KAUZ] [+KONV] koresponduje kauzátor s jiným slovesným doplněním (typ *dostat možnost* v odd. 6.4).

Na základě (ne)přítomnosti těchto rysů vznikají čtyři třídy těchto predikátů:

- (i) [-KAUZ] [-KONV]: např. *mít zájem, mít problém, mít právo, mít pravdu, mít radost, mít chuť, mít zkušenost, mít potíže, mít obavu, mít možnost, dát gól, dát pokyn, dát odpověď, dát pusu, dát znamení, dát rozkaz, dát svolení, dát facku, dát hlas, dostat chuť, dostat smyk, dělat si nároky, dělat si iluze, udělat si představu, udělat krok, udělat gesto, udělat chybu, dělat pokroky, najít uplatnění, najít řešení, najít zalíbení, najít rovnováhu, najít vysvětlení, vést hovor, cítit strach, cítit bolest*
- (ii) [-KAUZ] [+KONV]: např. *dostat povolení, dostat facku, dostat ránu, dostat odměnu, dostat pokyn, dostat odpověď, dostat nabídku, dostat gól, dostat příkaz, vzít si úplatek, vzít si půjčku*
- (iii) [+KAUZ] [-KONV]: např. *dát přednost, dát šanci, dát průchod, dát jméno, dát příležitost, dát možnost, dělat starosti, dělat potíže, dělat radost, dělat problémy*
- (iv) [+KAUZ] [+KONV]: např. *získat příležitost, dostat možnost, dostat přednost, dostat šanci*

V odd. 6 jsem dále ukázala, že stejné predikativní jméno bývá součástí různých typů komplexních predikátů: srov. *dát slib* [-KAUZ] [-KONV] a *dostat slib* [-KAUZ] [+KONV] nebo *mít možnost* [-KAUZ] [-KONV], *dát možnost* [+KAUZ] [-KONV] a *dostat možnost* [+KAUZ] [+KONV]. Stejně tak komplexní predikáty s totožným funkčním slovesem, avšak s různými predikativními jmény se mohou vzhledem k výše uvedeným distinkcím chovat rozdílně: srov. komplexní predikáty s funkčním slovesem

dostat: *dostat* vztek [-KAUZ] [-KONV], *dostat* zprávu [-KAUZ] [+KONV], *dostat* možnost [+KAUZ] [+KONV].¹⁴

8. Otevřené otázky

8.1. Zvláštní pozornost si zaslouží vyjádření jmenného konatele (ACT) v povrchověsyntaktické struktuře věty s komplexními predikáty. Ukazuje se, že v některých případech komplexní predikáty umožňují (na základě principu (iii)) na povrchu realizovat jak to doplnění funkčního slovesa, které koreferuje s ACT predikativního jména (u komplexních predikátů typu [-KAUZ] [-KONV] jde o slovesný ACT, u predikátů typu [-KAUZ] [+KONV] jde obvykle o ORIG), tak daný jmenný ACT, a to přesto, že obě tato doplnění referují k témuž sémantickému participantu. V těchto případech má jmenné doplnění typicky formu přivlastňovacího zájmena, viz (9a) a (9b).¹⁵ Z hlediska utváření povrchověsyntaktické struktury komplexních predikátů je tak porušen princip (iv) uvedený v odd. 6, podle něhož by v povrchověsyntaktické struktuře komplexních predikátů měla být vyjádřena jen ta doplnění predikativního jména, která nekoreferují s žádným doplněním funkčního slovesa. Např. ve větě (9a), obsahující komplexní predikát typu [-KAUZ] [-KONV] *skončit vyšetřování*, je povrchověsyntakticky realizován jak ACT funkčního slovesa *skončit* (*orgány*), tak jmenný ACT (*svě*). V (9b) s komplexním predikátem typu [-KAUZ] [+KONV] *dostat protinávrrhy* je na povrchu vyjádřen jak ORIG funkčního slovesa *dostat* (*vedení ligy*), který koreferuje s ACT predikativního jména *protinávrrhy*, tak daný jmenný ACT (*její*).

(9a) Musíme počkat, až **skončí** své_{N-ACT} **vyšetřování** orgány_{V-ACT} činné v trestním řízení. (SYN2013pub)

(9b) Skoro tři měsíce uplynuly od doby, kdy hráči předložili svůj poslední návrh, a ještě jsme **nedostali** od vedení ligy_{V-ORIG} její_{N-ACT} **protinávrrhy**. (SYN2009pub)

Při současném vyjádření slovesného doplnění koreferujícího s ACT predikativního jména a daného jmenného ACT v povrchověsyntaktické struktuře dochází k jejich prostému zdůraznění, které nemusí působit vždy stylisticky náležitě. Možnosti doplnit do povrchověsyntaktické struktury i jmenný ACT však lze využívat jako testovatelné kritérium pro koreferenci ACT predikativního jména s některým z doplnění funkčního slovesa, viz test koreference subjektů u Radimského (2010).

8.2. V případě, že ACT predikativního jména není koreferenční s žádným doplněním slovesa, nejde v mém pojetí o komplexní predikát s funkčním slovesem, ale o kolokaci

¹⁴ Radimský (2010, s. 113n.) v této souvislosti vymezuje tři typy komplexních predikátů, a to komplexní predikáty základní, konverzní a kauzativní. Za základní komplexní predikáty považuje případy, kdy v aktivní konstrukci povrchověsyntaktický subjekt odpovídá subjektovému argumentu predikativního jména, konverzní komplexní predikáty představují případy, kdy subjekt koresponduje s některým z objektových argumentů jména. V kauzativních konstrukcích odpovídá povrchověsyntaktickému subjektu argument kauzátor, který není argumentem predikativního jména.

¹⁵ U kauzativních komplexních predikátů je tato možnost podle všeho vyloučena: srov. *Hosté*_{Kauz-V-ACT} *nedali* *domácím*_{V-ADDR} *šanci*_{V-CPHR} *vyhrát*_{N-PAT}. vs. *?Hosté*_{Kauz-V-ACT} *nedali* *domácím*_{V-ADDR} *jejích*_{N-ACT} *šanci*_{V-CPHR} *vyhrát*_{N-PAT}.

predikativního slovesa s predikativním jménem (viz též Radimský, 2010). Následující příklady ukazují, že stejné kolokáty slovesa a jména lze v závislosti na kontextu interpretovat jednou jako spojení predikativního slovesa s predikativním jménem (10a) a (10b) a jindy jako spojení funkčního slovesa s predikativním jménem (10a') a (10b'): V (10a) jde o spojení predikativního slovesa *přednést* s významem *ústně sdělit* a predikativního jména *námítka*, zatímco (10a') uvádí komplexní predikát *přednést námítka* s významem *namítat*, založený na kolokaci predikativního jména s funkčním slovesem vyžadujícím koreferenci konatele (ACT) se jmenným ACT. Podobně v příkladu (10b) je užito spojení predikativního slovesa *získat* s predikativním jménem *pokyny*, zatímco v (10b') je uveden komplexní predikát *získat pokyny* s významem *být instruován*, v němž funkční sloveso *získat* požaduje koreferenci ORIG s ACT predikativního jména *pokyny*.

(10a) Jan_{V-ACT} **přednesl námítka** svých kolegů_{N-ACT} nadřízeným_{V-ADDR}.

(10a') Jan_{V-ACT} **přednesl námítka** svým nadřízeným_{V-ADDR}.

(10b) Jan_{V-ACT} **získal** od kolegy_{V-ORIG} **pokyny** svých nadřízených_{N-ACT}.

(10b') Jan_{V-ACT} **získal pokyny** od svých nadřízených_{V-ORIG}.

Příklad (10c) se jeví jako problematický: Kolokát vyjadřuje význam *smýknout se*, avšak vztah mezi koreferujícími valenčními doplňkami (zde *Pešek* a *zadní kolo*) je tu založen na širších obsahových vztazích. Tyto případy vyžadují další výzkum.

(10c) „Udělal jsem chybu, dotkl jsem se motorky Itala Iannoneho a pak jsem musel všechny dohánět,“ řekl Pešek, který úspěšně doháněl ztrátu riskantní jízdou, ale (on)_{V-ACT} v poslední zatáčce závěrečného kola **dostal smyk** zadního kola_{N-ACT} a upadl. (SYN2009pub)

9. Závěr

Na příkladu čtyř typů komplexních predikátů s funkčním slovesem jsem ukázala, že utváření syntaktické struktury vět s komplexními predikáty, u nichž predikativní jména obsazují pozici přímého objektu, je pravidelný proces a že zásadní úlohu v tomto procesu sehrává požadavek funkčního slovesa na koreferenci některého (některých) z jeho valenčních doplňků s doplňkem predikativního jména a též případná přítomnost kauzátoru u kauzativních funkčních sloves.

Uvedená analýza má následující důsledky pro formální zachycení syntaktické struktury komplexních predikátů s funkčními slovesy: Formální popis uvedených predikátů vyžaduje informaci o valenční struktuře funkčního slovesa a predikativního jména, včetně informace o koreferenci valenčních doplňků funkčního slovesa a predikativního jména a informace o korespondenci kauzátoru s některým z valenčních doplňků slovesa. Součástí tohoto popisu musí být pravidla operující na hloubkověsyntaktické struktuře komplexních predikátů.

V závěru jsem zmínila některé otevřené otázky týkající se možného povrchověsyntaktického vyjádření jmenného konatele u komplexních predikátů a koreference tohoto konatele s některým z doplňků funkčního slovesa.

Stranou naší pozornosti zcela zůstala otázka, která z doplňků predikativního jména (kromě konatele) v rámci komplexních predikátů koreferují se slovesnými doplňkami

a která nikoli; jazykový materiál nasvědčuje tomu, že seznam valenčních doplnění predikativního jména koreferujících s valenčními doplněními funkčního slovesa není náhodný; tato otázka však vyžaduje další výzkum.

LITERATURA

- ALONSO RAMOS, M. (2007): Towards the synthesis of support verb constructions: distribution of syntactic actants between the verb and the noun. In: L. Wanner (ed.), *Selected Lexical and Grammatical Issues in the Meaning-Text Theory: In Honour of Igor Mel'čuk*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 97–137.
- ALSINA, A. (1997): Causatives in Bantu and Romance. In: A. Alsina – J. Bresnan – P. Sells (eds.), *Complex Predicates*. Stanford: CSLI Publications, s. 203–246.
- BAKER, B. – HARVEY, M. (2010): Complex predicate formation. In: M. Amberber – B. Baker – M. Harvey (eds.), *Complex Predicates: Cross-linguistic Perspectives on Event Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 13–47.
- BUTT, M. (1997): Complex predicates in Urdu. In: A. Alsina – J. Bresnan – P. Sells (eds.), *Complex Predicates*. Stanford: CSLI Publications, s. 107–149.
- BUTT, M. (1998): Constraining argument merger through aspect. In: E. Hinrichs – A. Kathol – T. Nakazawa (eds.), *Complex Predicates in Nonderivational Syntax* (= Syntax and Semantics, 30). San Diego: Academic Press, s. 73–113.
- BUTT, M. (2010): The light verb jungle: still hacking away. In: M. Amberber – B. Baker – M. Harvey (eds.), *Complex Predicates: Cross-linguistic Perspectives on Event Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 48–78.
- CATTELL, R. (1984): *Composite Predicates in English* (= Syntax and Semantics, 17). Sydney – New York – London: Academic Press.
- CINKOVÁ, S. (2009): *Words that Matter: Towards a Swedish-Czech Colligational Lexicon of Basic Verbs*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- DANES, F. (1985): *Věta a text: Studie ze syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- DANES, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z. (eds.) (1987): *Mluvnice češtiny, 3: Skladba*. Praha: Academia.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1983): *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Składba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GRIMSHAW, J. – MESTER, A. (1988): Light verbs and θ -marking. *Linguistic Inquiry*, 19, s. 205–232.
- HINRICHS, E. – KATHOL, A. – NAKAZAWA, T. (eds.) (1998): *Complex Predicates in Nonderivational Syntax* (= Syntax and Semantics, 30). San Diego: Academic Press.
- HOPPER, P. J. – TRAUGOTT, E. C. (2003): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JESPERSEN, O. – CHRISTOPHERSEN, P. – HAISLUND, N. – SCHIBSBY, K. (1942): *A Modern English Grammar on Historical Principles, 6: Morphology*. Copenhagen: Ejnar Munksgaard.
- KETTNEROVÁ, V. – LOPATKOVÁ, M. (2013): The representation of Czech light verb constructions in a valency lexicon. In: E. Hajičová – K. Gerdes – L. Wanner (eds.), *Proceedings of the Second International Conference on Dependency Linguistics, Depling 2013*. Praha: Matfyzpress, s. 147–156.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2010): *Valence deverbativních substantiv v češtině (na materiálu substantiv s dativní valencí)*. Praha: Karolinum.
- LEVIN, B. – RAPPAPORT HOVAV, M. (2005): *Argument Realization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOPATKOVÁ, M. – ŽABOKRTSKÝ, Z. – KETTNEROVÁ, V. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.
- MACHÁČKOVÁ, E. (1979): *Analytické konstrukce typu sloveso + abstraktní substantivum (Analytické vyjadřování predikátů)*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.

- MACHÁČKOVÁ, E. (1983): Analytické predikáty: Substantivní názvy dějů a statických situací ve spojení s funkčními slovesy. *Jazykovědné aktuality*, 10, s. 122–176.
- MEL'ČUK, I. A. (1996): Lexical functions: a tool for the description of lexical relations in a lexicon. In: L. Wanner (ed.), *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 37–102.
- MEL'ČUK, I. A. (2004a): Actants in semantics and syntax I: actants in semantics. *Linguistics*, 42 (1), s. 1–66.
- MEL'ČUK, I. A. (2004b): Actants in semantics and syntax II: actants in syntax. *Linguistics*, 42 (2), s. 247–291.
- MIKULOVÁ, M. – BÉMOVÁ, A. – HAJIČ, J. – HAJIČOVÁ, E. – HAVELKA, J. – KOLÁŘOVÁ, V. – KUČOVÁ, L. – LOPATKOVÁ, M. – PAJAS, P. – PANEVOVÁ, J. – RAZÍMOVÁ, M. – SGALL, P. – ŠTĚPÁNEK, J. – UŘEŠOVÁ, Z. – VESELÁ, K. – ŽABOKRTSKÝ, Z. (2005): *Anotace Pražského závislostního korpusu na tektogramatické rovině* (= Technická zpráva TR-2005-28). Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- PANEVOVÁ, J. (1980): *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- PANEVOVÁ, J. (1994): Valency frames and the meaning of the sentence. In: P. A. Luelsdorff (ed.), *The Prague School of Structural and Functional Linguistics: A Short Introduction*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 223–243.
- PANEVOVÁ, J. (2000): Poznámky k valenci podstatných jmen. In: Z. Hladká – P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika*. Brno: Masarykova univerzita, s. 173–180.
- PANEVOVÁ, J. (2002): K valenci substantiv (s ohledem na jejich derivaci). *Zborník matice srpske za slavistiku*, 61, s. 29–36.
- PANEVOVÁ, J. – HAJIČOVÁ, E. – KETTNEROVÁ, V. – LOPATKOVÁ, M. – MIKULOVÁ, M. – ŠEVČÍKOVÁ, M. (2014): *Mluvnice současné češtiny, 2: Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- PŘIHA, P. (1981): On the case frames of nouns. In: J. Horecký – M. Těšitelová – J. Machek (eds.), *Prague Studies in Mathematical Linguistics, 7*. Amsterdam: John Benjamins, s. 215–224.
- PŘIHA, P. (1982): K otázce valence u adjektiv. *Slovo a slovesnost*, 43, s. 113–118.
- RADIMSKÝ, J. (2010): *Verbo-nominální predikát s kategoriálním slovesem*. České Budějovice: Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis.
- SAG, I. A. – BALDWIN, T. – BOND, F. – COPESTAKE, A. – FLICKINGER, D. (2002): Multiword expressions: a pain in the neck for NLP. In: A. Gelbukh (ed.), *Computational Linguistics and Intelligent Text Processing: Third International Conference, Cicling 2002*. Berlin – Heidelberg: Springer, s. 1–15.
- TRAUGOTT, E. (1999): A historical overview of complex predicates types. In: L. J. Brinton – M. Akimoto (eds.), *Collocational and Idiomatic Aspects of Composite Predicates in the History of English*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 239–261.
- UŘEŠOVÁ, Z. (2011): *Valence sloves v Pražském závislostním korpusu*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- VLKOVÁ, V. (1990): Příspěvek k analýze multiverbálních spojení typu *provádět rekonstrukci*. *Slovo a slovesnost*, 51, s. 1–15.

Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK
 Malostranské nám. 25, 118 00 Praha 1
 <kettnerova@ufal.mff.cuni.cz>